

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

DOI: 10.18372/2307-9061.61.16348

УДК 340:304.4(045)

І. М. Жаровська,
доктор юридичних наук, професор

Н. М. Грень,
кандидат юридичних наук

ГЕНЕЗИС ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ

Національний університет «Львівська політехніка»
вул. Князя Романа, 1/3, 79000, Львів, Україна
E-mail: irazhar@ukr.net

***Метою** статті є репрезентування авторської історичної класифікації становлення та розвитку правової політики недискримінації та рівності. **Методами** дослідження є комплекс філософських методів (зокрема діалектичний та герменевтичний), загальнонаукових (порівняння, історичний, аналізу та синтезу) та спеціально-наукових методів (історико-правовий та метод теоретичної класифікації). **Результати:** за історичним критерієм виокремлено наступні етапи становлення правової політики недискримінації: 1) зародження розуміння принципу рівності людей як загального міжнародного стандарту; 2) утвердження на міжнародному та конституційному рівні цивілізованих держав принципу расової рівності; 3) розвиток спеціалізованих антидискримінаційних законів в окремих сферах та за окремими ознаками дискримінації, зокрема у сфері гендерної рівності; 4) правова політика у сфері подолання проблем нетерпимості на основі релігії, переконання, етнічного походження та мови; розвиток міжнародного правового регулювання забезпечення інклюзивного середовища для людей з інвалідністю; 5) активізація уваги до вікової дискримінації; 6) постановка питання щодо комплексного правового регулювання новітніх ознак дискримінації, які пов'язані з розвитком біотехнологій та медицини. **Обговорення:** на основі чинних нормативно-правових актів та актуалізації проблем, що в них розглядаються, вказано на генезис правової політики у сфері недискримінації за різними ознаками.*

***Ключові слова:** недискримінація; рівність; правова політика; генезис; становлення; розвиток; права людини.*

Постановка проблеми та її актуальність. Дискримінація за будь-якою ознакою первинно порушує принцип рівності та зазіхає на вільну реалізацію прав та свобод громадян. Становлення сутності правової політики у сфері недискримінації пройшло складний історичний етап свого становлення та розвитку. Актуальність проблеми аналізу генезису правової політики недискримінації зумовлена тим, що звернення до історичного підґрунтя проблематики дає можливість визначити усталені юридичні атрибути розвитку правової політики в цьому

напрямку та встановити тенденції розвитку законодавства у майбутньому.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Представники сучасної юридичної науки неодноразово зверталися до питання дискримінації, зокрема такі науковці як Д. Белов, Ю. Бисага, Н. Дрьоміна-Волок, Г. Журавльова, М. Скорик та інші. Проте на сьогодні дискримінація є широким поняттям, виокремлюють багато ознак дискримінації, і кожна з них має свої особливості, проблемні складові та засоби подолання. Тому вагомою проблемою є

висвітлення питання дискримінації в історичному контексті.

Мета роботи полягає в історичній класифікації становлення та розвитку правової політики недискримінації та рівності.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, з погляду історичної ретроспективи можна виокремити наступні декілька етапів.

Першим етапом слід вважати становлення розуміння принципу рівності людей як загально-го міжнародного стандарту.

Право на рівність та недискримінацію було непросто прийняти міжнародним співтовариством. Під час Паризької конференції 1919 р., що відбулася після першої світової війни, Японія інтенсивно пропонувала створити міжнародний еталон щодо дотриманням принципу расової рівності, котрий був би внесений до Угоди Ліги Націй. Хоча більшість (одинадцять із сімнадцяти членів конференції) проголосували за пропозицію японців, президент США В. Вільсон раптом заявив, що поправка не погоджена. Незважаючи на енергійні протести кількох делегатів, він вказав, що поправка нелогічна, і тому Угода Ліги Націй навіть не містила жодного прямого посилання на принцип рівності загалом людей та рівності між державами [1, с. 83]. Ліга Націй все ж намагалася здійснити захист прав людини іншими міжнародними засобами, однак її занепокоєння обмежувалося лише встановленням певних умов для захисту меншин у кількох країнах.

Прогрес щодо рівності був досягнутий уже згодом у 1945 р, після чергового глобального військового конфлікту, коли світ уже не міг закрити очі на такі фатальні практики дискримінації та загрози миру. У другому абзаці преамбули до Статуту ООН, цивілізовані народи висловлюють свою рішучість «затвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особистості, в рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй».

Відповідно до статей 1 (2) та (3) Хартії цілі Об'єднаних Націй, серед іншого, мають «розвивати дружні стосунки між державами, засновані на повазі до принципу рівних прав та самовизначення народів» і «досягти міжнародного співробітництва у вирішенні міжнародних про-

блем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру і в сприянні та заохоченні поваги до прав людини та основних свобод для всіх без винятку щодо раси, статі, мови, або релігії».

Стаття 2 (1) прямо підтверджує, що «організація базується на принципі суверенної рівності всіх її членів», принцип недискримінації при дотриманні прав людини підтверджений у статтях 13 (1) (b), 55 (c) та 76 (c).

Ці норми створюють основні принципи міжнародного права, утверджують основи інституту прав людини цивілізованих народів та, як стверджують науковці, створюють «те, що можна з певним виправданням назвати міжнародним конституційним правом таким чином, сьогодні міцно базується як на принципах рівності між державами та рівної вартості всіх людей» [2].

Прийняття Загальної декларації прав людини (1946) разом із Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, що була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1948 р. як Резолюція Генеральної Асамблеї ООН, стали наступним важливим кроком у юридичному закріпленні принципу рівності перед законом та формування політики заборони дискримінації. Стаття 1 Загальної декларації проголошує, що «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах», тоді як згідно зі ст. 2 «кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового або іншого становища». Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить [3].

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 1966 року (вступили в силу в 1976 році) і є головними юридично обов'язковими інструментами захисту прав людини в усьому світі. Обидва пакти були розроблені з метою розширення прав, викладених у Загальній декларації прав людини,

та надання їм юридичної сили (в рамках договору). Разом із нею та відповідними факультативними протоколами вони формують Міжнародний білль про права.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права у ст. 2 (1) зазначає, що кожна держава-учасниця: «зобов'язується поважати і забезпечувати всім перебуваючим у межах її території та під її юрисдикцією особам права, визнані в цьому Пакті, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини» [4].

Значення цього первинного етапу генезису розуміння ідеї рівності є ключовим, оскільки на міжнародному рівні держави об'єдналися, щоб скласти певні угоди з питань прав людини. Ці угоди встановлюють об'єктивні стандарти поведінки для держав, покладаючи на них певні обов'язки щодо окремих людей.

Другим етапом формування політики протидії дискримінації є утвердження на міжнародному та конституційному рівні цивілізованих держав принципу расової рівності.

Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації останню розуміє як будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевагу, засновані на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, метою або наслідком яких є знищення або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-яких інших галузях суспільного життя [5].

Антидискримінаційне законодавство зароджується як наслідок боротьби прогресивного суспільства у протидії з расовою дискримінацією. Ряд держав починали врегульовувати правила поведінки саме через спеціалізоване законодавство, що предметно стосувалося дискримінації за ознакою раси, етнічної приналежності або національного походження.

Третім етапом, на нашу думку, є розвиток спеціалізованих антидискримінаційних законів в

окремих сферах та за окремими ознаками дискримінації, зокрема у сфері гендерної рівності.

Онову формування гендерної політики рівності та недискримінації становить прийнята ще у 1978 році Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [6]. Конвенція вказує, що поняття «дискримінація щодо жінок» означає будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, спрямовані на ослаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі. Факультативний протокол до Конвенції прийнятий у 1999 році [7], він розширює інституційні гарантії захисту та протидії цього виду дискримінації.

У 1989 р. Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок опублікував Загальну рекомендацію № 12 про насильство проти жінок [8], де зазначається, що статті 2, 5, 11, 12 та 16 КЛДЖ вимагають від держав-учасниць діяти для захисту жінок від будь-якого насильства всередині сім'ї, на робочому місці або в будь-якій іншій сфері суспільного життя. У 1992 році Комітет з питань ліквідації дискримінації щодо жінок опублікував Загальну рекомендацію № 19 щодо насильства над жінками [9], яка включає насильство проти жінок у рамки дискримінації та порушень прав людини та заходи боротьби з ними. Обидві рекомендації підтверджують відповідальність держави діяти з належною ретельністю у ліквідації насильства щодо жінок.

Четвертим етапом щодо розвитку доктрини антидискримінації була увага міжнародної громадськості до проблем нетерпимості на основі релігії, переконання, етнічного походження та мови.

Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконання від 1981 року гарантує кожному «право на свободу думки, совісті та релігії» [10], право, яке включає свободу мати релігію або переконання будь-якого роду за своїм вибором і свободу сповідувати свою релігію і висловлювати переконання як одноосібно, так і спільно з

іншими, публічним або приватним порядком, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів та вчень.

Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, прийнята резолюцією 47/135 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 року. У ст. 3 п. 1 вказано, що «держави вживають при необхідності заходів для забезпечення того, щоб особи, що належать до меншин, могли повною мірою та ефективно здійснювати свої права людини та основні свободи без будь-якої дискримінації і на підставі повної рівності перед законом» [11]. Стаття 1 (1) Декларації передбачає, що «держави захищають існування національної або етнічної, культурної, релігійної та мовної ідентичності меншин всередині їх відповідних територій та заохочують умови для їх просування ідентичності». Для досягнення цих цілей вони, згідно зі статтею 1 (2), «приймають належні законодавчі та інші заходи».

П'ятим етапом є розвиток міжнародного правового регулювання забезпечення інклюзивного середовища для людей з інвалідністю.

Конвенція про права людей з інвалідністю [12] та Факультативний протокол до неї були прийняті 13 грудня 2006 року та відкриті для підписання 30 березня 2007 року. Це перша всеосяжна угода з прав людини 21 століття і перша конвенція з прав людини, відкрита для підписання регіональними організаціями. Конвенція набрала чинності 3 травня 2008 року.

Конвенція є еталонним документом, який працює над забезпеченням прав людини та основних свобод особами з інвалідністю. Разом з іншими міжнародними інструментами у сфері прав людини та розвитку, створено всеосяжну міжнародну основу, яка спрямовуватиме національну політику та законодавство, включаючи міжнародне співробітництво, для побудови інклюзивного суспільства та сприяння інклюзивному розвитку. На міжнародному рівні ці інструменти пропагують та підтримують політику та практику, що включає інвалідність. На національному рівні вони потребують гармонізації національного законодавства, політики та про-

грам відповідно до цих міжнародних норм і стандартів.

Міжнародне зобов'язання щодо рівності, інклюзії та розширення прав і можливостей для людей з інвалідністю у суспільстві та розвитку було втілено у прийнятті Всесвітньої програми дій (1982 р.), Пропаганді прав людини через Стандарти правила (1994 р.), Конвенції про Права людей з інвалідністю (2006 р.) та багато інших міжнародних інструментів розвитку та прав людини.

П'ятий етап – активізація уваги до вікової дискримінації.

Вік часто несправедливо використовується як довільний, ірраціональний та стереотипний інструмент для створення відмінності між окремими особами. Різниця у ставленні між різними особами чи групами за віком часто існує на основі узагальнених припущень або випадкових стереотипів, які з віком використовуються як основа судження про інші особистісні характеристики, такі як зрілість, стан здоров'я або вразливість. Наприклад, молодих людей часто вважають недостатньо соціально зрілими, такими, що не досягли досвіду для виконання сімейного чи професійного обов'язку. В той же час люди похилого віку часто вважаються такими, в яких відсутня гнучкість, мотивація, надійне здоров'я та здатність поглинати нові ідеї.

Правове регулювання проблеми не має комплексного характеру, це є первинна особливість. Проблематика зазвичай розглядається у сфері праці, та тільки в межах окремих національних нормативних актів розширюється далі.

Міжнародне регулювання також обмежується згадками в загальних деклараціях, розроблених на першому етапі формування антидискримінаційних стандартів. Поки що міжнародне право з прав людини не містить багато положень, які конкретно вирішують проблему вікової дискримінації. Проте її можна розглядати як форму дискримінації «іншого статусу», як заборонену статтею 26 Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права, статтею 2 (2) Міжнародного пакту про соціальні, економічні та культурні права (CR), статтею 14 та Протоколом 12 до Європейської конвенції з прав люди-

ни (ЄСПЛ) та низкою інших міжнародних та регіональних документів з прав людини.

Шостим етапом є постановка питання щодо комплексного правового регулювання новітніх ознак дискримінації, які пов'язані з розвитком біотехнологій та медицини.

Відповідно до Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину 1997 року закріплює необхідність «поважати людину як окрему особистість та як члена людської спільноти та визнаючи важливість забезпечення її гідності» у зв'язку з тим, що «біологія та медицина розвиваються прискореними темпами» [13]. Стаття 11 вказує, що «будь-яка форма дискримінації особи за ознакою її генетичної спадковості забороняється».

Отож загалом слід констатувати, що в глобалізованому суспільстві поряд із широким розширенням можливостей особи проходить активізація проблеми дискримінації та нетерпимості за всіма ознаками, і жодний із видів дискримінації не є таким, що повною мірою подоланий.

Висновки. Отож, за історичним критерієм можна виокремити наступні етапи становлення правової політики недискримінації: 1) зародження розуміння принципу рівності людей як загального міжнародного стандарту; 2) утвердження на міжнародному та конституційному рівні цивілізованих держав принципу расової рівності; 3) розвиток спеціалізованих антидискримінаційних законів в окремих сферах та за окремими ознаками дискримінації, зокрема у сфері гендерної рівності; 4) правова політика у сфері подолання проблем нетерпимості на основі релігії, переконання, етнічного походження та мови; розвиток міжнародного правового регулювання забезпечення інклюзивного середовища для людей з інвалідністю; 5) активізація уваги до вікової дискримінації; 6) постановка питання щодо комплексного правового регулювання новітніх ознак дискримінації, які пов'язані з розвитком біотехнологій та медицини.

Література

1. Mbaye K. «Article 2, Paragraph 1», La Charte des Nations Unies. Paris: ECONOMICA, 1991. P. 83.
2. Human Rights in the Administration of Justice: A Manual on Human Rights for Judges, Prosecutors and Lawyers New York and Geneva. 2003. 635 p.
3. Загальна декларація прав людини: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 груд. 1948 р. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version>
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
5. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 04 лют. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text
6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 груд. 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/card/995_207
7. Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок від 06 жовт. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_794#Text
8. UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women. *CEDAW General Recommendation No. 12: Violence against women*. 1989. URL: <https://www.refworld.org/docid/52d927444.html>
9. UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women. *CEDAW General Recommendation No. 19: Violence against women*. 1992. URL: <https://www.refworld.org/docid/52d920c54.html>
10. Декларация о ликвидации всех форм нетерпимости и дискриминации на основе религии или убеждений: принята резолюцией 36/55 Генеральной Ассамблеи ООН от 25 нояб. 1981 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_284#Text
11. Декларация про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин: прийнята резолюцією 47/135 Генеральної Асамблеї ООН від 18 груд. 1992 р.

URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_318#Text

12. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. *United Nations Department of Economic and Social Affairs*. URL: <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>

13. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину: міжнародний документ Ради Європи 04 квіт. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text

References

1. Mbaye K. «Article 2, Paragraph 1», *La Charte des Nations Unies*. Paris: ECONOMICA, 1991. P. 83.

2. Human Rights in the Administration of Justice: A Manual on Human Rights for Judges, Prosecutors and Lawyers New York and Geneva. 2003. 635 p.

3. Zagal'na deklaracija prav ljudyny: pryjnjata General'noju Asamblejeju OON 10 grud. 1948 r. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version>

4. Mizhnarodnyj pakt pro gromadjans'ki i politychni prava vid 16 grud. 1966 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

5. Mizhnarodna konvencija pro likvidaciju vsih form rasovoi' dyskryminacii' vid 04 ljut. 1994 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text

6. Konvencija Organizacii' Ob'jednanyh Nacij pro likvidaciju vsih form dyskryminacii' shhodo zhinok vid 18 grud. 1979 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_207

7. Fakul'tatyvnyj protokol do Konvencii' pro likvidaciju usih form dyskryminacii' shhodo zhinok vid 06 zhovt. 1999 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_794#Text

8. UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women. *CEDAW General Recommendation No. 12: Violence against women*. 1989. URL: <https://www.refworld.org/docid/52d927444.html>

9. UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women. *CEDAW General Recommendation No. 19: Violence against women*. 1992. URL: <https://www.refworld.org/docid/52d920c54.html>

10. Deklaracija o likvidacii vseh form neterpimosti i dyskryminacii na osnove religii ili ubezhdenij: prinjata rezoljucej 36/55 General'noj Assamblei OON ot 25 nojab. 1981 g. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_284#Text

11. Deklaracija pro prava osib, shho nalezhat' do nacional'nyh abo etnichnyh, religijnyh ta movnyh menshyn: pryjnjata rezoljucijeju 47/135 General'noi' Asamblei' OON vid 18 grud. 1992 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_318#Text

12. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. *United Nations Department of Economic and Social Affairs*. URL: <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>

13. Konvencija pro zahyst prav i gidnosti ljudyny shhodo zastosuvannja biologii' ta medycyny: Konvencija pro prava ljudyny ta biomedycynu: mizhnarodnyj dokument Rady Jevropy 04 kvit. 1997 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text

GENESIS OF LEGAL POLICY OF NON-DISCRIMINATION

Lviv Polytechnic National University
Knyazya Romana str., 1/3, 79000, Lviv, Ukraine
E-mail: irazhar@ukr.net

The purpose of the article is to represent the author's historical classification of the formation and development of legal policy of non-discrimination and equality. **Research methods** are a set of philosophical methods (including dialectical and hermeneutic), general scientific (comparison, historical, analysis and synthesis) and special scientific methods (historical-legal and theoretical classification method). **Results:** according to the historical criterion, the following stages of formation of the legal policy of non-discrimination are distinguished: 1) emergence of understanding of the principle of equality of people as a general international standard; 2) approval at the international and constitutional level of civilized states of the principle of racial equality; 3) development of specialized anti-discrimination laws in certain areas and on certain grounds of discrimination, in particular in the field of gender equality; 4) legal policy in the field of overcoming the problems of intolerance on the basis of religion, belief, ethnic origin and language; development of international legal regulation to ensure an inclusive environment for people with disabilities; 5) intensification of attention to age discrimination; 6) raising the issue of comprehensive legal regulation of the latest signs of discrimination, which are associated with the development of biotechnology and medicine. **Discussion:** on the basis of current regulations and the actualization of the problems they address, the genesis of legal policy in the field of non-discrimination on various grounds is indicated.

The article argues that all standards of equality and non-discrimination have developed gradually, and international standards have evolved from the consolidation of the principle of equality as a fundamental paradigm of international legal regulation of human rights to the actualization of certain types of discrimination. The authors proved that racial discrimination is the first of the criteria that received special attention, proved the gradual actualization of other types of discrimination. It is stated that at present we cannot assume that discriminatory features have been revealed and protected, as the emergence of new social paradigms causes additional problems in the field of discrimination.

Key words: non-discrimination; equality; legal policy; genesis; formation; development; human rights.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2021